

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Justyny Kogut zatytułowanej
**„ROZWÓJ KAPITAŁU LUDZKIEGO JAKO DETERMINANTA
KONWERGENCJI PAŃSTW CZŁONKOWSKICH UNII
EUROPEJSKIEJ”** napisanej pod kierunkiem naukowym dra hab. Tadeusza
Dyra, prof. UTH oraz promotora pomocniczego dr Anny Wolak-Tuzimek

Uwagi wstępne

Dokonując oceny rozprawy doktorskiej mgr Justyny Kogut, uwzględniono obligatoryjne wymogi formalno-prawne stawiane dysertacjom, determinowane przepisami ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.). Zgodnie z wymogami ujętymi w Ustawie, w kolejnych punktach recenzji dokonano oceny pracy doktorskiej, kierując się następującymi kryteriami:

1. Dobór problematyki badawczej i tematu pracy
2. Cel badawczy, hipotezy pracy, metody badawcze
3. Struktura i treść pracy
4. Ocena merytoryczna i formalna pracy
5. Konkluzja końcowa

1. Dobór problematyki badawczej i tematu pracy

Praca doktorska mgr Justyny Kogut zatytułowana „Rozwój kapitału ludzkiego jako determinanta konwergencji państw członkowskich Unii Europejskiej” jest próbą rozwiązania problemu badawczego, wpisującego się w zakres nauk ekonomicznych. Przedmiotem badań są zagadnienia odnoszące się do bardzo ważnej kwestii jaką jest kapitał ludzki, który we

współczesnych czasach, w dobie zmian techniczno-technologicznych, odgrywać zaczął fundamentalną rolę w rozwoju poszczególnych przedsiębiorstw, państw i regionów.

Zasadniczym założeniem dysertacji jest zaprezentowanie wpływu kapitału ludzkiego na konwergencję państw członkowskich Unii Europejskiej, poziomu konwergencji PKB *per capita*, parametrów charakteryzujących kapitał ludzki we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej oraz pozycji Polski w badanym obszarze. Temat jest ważny i aktualny o dużym znaczeniu poznawczym. Niniejsza praca zagadnienia te ujmuje na poziomie refleksji naukowej z odpowiednio wykorzystanym warsztatem naukowym. Dodać należy, że szczególnym atutem pracy jest dokonana analiza porównawcza współdziałania tych związków w badanych krajach.

Zasoby istniejącej wiedzy w diagnozowanej przez Doktorantkę dziedzinie, ze względu na ich dynamiczny rozwój, są jeszcze niewystarczające w stosunku do rangi i złożoności tematu. Toteż cenne i w pewnym stopniu nowatorskie jest dogłębne i analityczne przedstawienie w rozprawie doktorskiej najważniejszych teoretycznych, metodycznych i praktycznych aspektów kształtowania relacji ekonomicznych, organizacyjnych i społecznych w aspekcie kapitału ludzkiego w krajach Unii Europejskiej. Powzięcie przez Doktorantkę refleksji nad tymi zagadnieniami tym bardziej zasługuje na uznanie, że wymaga ono podjęcia wyzwania, jak już wcześniej zaakcentowano, wkroczenia na teren niedostatecznie zbadany. Zobowiązuje to do dodatkowego wysiłku intelektualnego i jest związane z dodatkowym nakładem pracy, a jednocześnie naraża Autorkę na wystawienie się na krytykę tych czytelników, dla których problematyka ta jest podstawową dziedziną badań. Zadanie podjęte w pracy jest więc na pewno trudne. Oceniam, że Doktorantka poradziła sobie z tym wyzwaniem. W sposób przystępny, kompetentny i logiczny dokonała empirycznej weryfikacji zależności występujących między akumulacją kapitału ludzkiego a konwergencją, rozumianą jako proces wyrównywania poziomu rozwoju ekonomicznego między krajami i ugrupowaniami integracyjnymi. Przekonała także, że problematyka ta w pełni zasługuje na pogłębioną refleksję naukową, jest ważna z poznawczo-teoretycznego, jak też praktycznego punktu widzenia, ponieważ zawiera elementy normatywno-preskryptywne.

Pewne zastrzeżenie mam do sformułowania tematu pracy brzmiącego „Rozwój kapitału ludzkiego jako determinanta konwergencji państw członkowskich Unii Europejskiej”. Otóż, pomimo powszechnego już stosowania sformułowania „determinanty”, zalecałabym jednak zachowanie pewnej ostrożności i stosowanie raczej określenia „czynnik”, „uwarunkowanie”. Kategoria „determinanta” zgodnie z tradycją naukową odnoszona jest do

związków deterministycznych (przyczynowo-skutkowych) występujących w obszarze zjawisk przyrodniczych (choć istnieją poważne spory o to, czy zjawisko determinizmu występuje w przyrodzie), w naukach społecznych występowanie związków jednoznacznych wydaje się wątpliwe z uwagi na ogromną złożoność i współzależność (podobnie zresztą jest w przyrodzie – stąd wątpliwości) zjawisk społecznych. Wobec tego bardziej zasadne jest posługiwanie się określeniem „uwarunkowania”. Oznacza to, że zakładamy, iż dane zjawisko zmienia się ze względu na zaistnienie określonych warunków, mówimy zatem o okolicznościach, w jakich zachodzą zmiany, a nie o przyczynach tych zmian. Ta uwaga może być traktowana jako dyskusyjna, dotyczy bowiem przyjmowanych rozstrzygnięć epistemologicznych i jest związana z respektowaniem określonego stanowiska teoriopoznawczego.

Reasumując, uważam, iż wybór problemu badawczego jest w sposób właściwy odzwierciedlony w sformułowaniu tematu rozprawy. Podkreślenia wymaga także jego aktualność, tak z punktu widzenia praktyki, jak i w aspekcie badań w obszarze rozwoju kapitału ludzkiego jako ważnego czynnika konwergencji państw członkowskich Unii Europejskiej.

2. Cel badawczy, hipotezy pracy, metody badawcze

Głównym celem badawczym opracowania jest **„ocena wpływu rozwoju kapitału ludzkiego na konwergencję gospodarczą państw członkowskich Unii Europejskiej”**.

Przyjętemu celowi pracy podporządkowano następujące cele szczegółowe:

- C1: Ocena zróżnicowania kapitału ludzkiego w państwach członkowskich Unii Europejskiej.
- C2: Ocena zależności między poziomem rozwoju gospodarczego państw należących do Unii Europejskiej a ich kapitałem ludzkim.
- C3: Ocena wpływu kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy państw członkowskich Unii Europejskiej.
- C4: Ocena konwergencji gospodarczej państw członkowskich Unii Europejskiej.

Przeprowadzone studia literaturowe oraz badania empiryczne pozwoliły na sformułowanie i udowodnienie następującej tezy głównej:

„Rozwój kapitału ludzkiego będący istotnym czynnikiem wzrostu gospodarczego w niewielkim stopniu przyczynia się do wyrównania dysproporcji w poziomie rozwoju państw członkowskich Unii Europejskiej”.

Tak sformułowana teza pracy wydaje się niezrozumiała wobec powszechnego przekonania, że rozwój kapitału ludzkiego jednak przyczynia się do wyrównania dysproporcji w poziomie rozwoju państw członkowskich Unii Europejskiej. Dlatego przypuszczam, że powstał tu błąd literowy i zamiast „przyczynił się” doktorantka napisała „przyczynia się”.

Do zweryfikowania sformułowanej tezy przyjęto następujące hipotezy badawcze:

H1: W państwach członkowskich Unii Europejskiej występuje silne zróżnicowanie zasobów kapitału ludzkiego.

H2: Istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy rozwojem gospodarczym państw członkowskich Unii Europejskiej a ich kapitałem ludzkim.

H3: Wzrost poziomu kapitału ludzkiego w państwach członkowskich Unii Europejskiej ma pozytywny wpływ na ich wzrost gospodarczy.

H4: Poziom konwergencji gospodarek Unii Europejskiej jest niski.

W zasadzie teza, jak też hipotezy są właściwie sformułowane i konsekwentnie udowodnione w pracy. Refleksję budzi jednak następująca kwestia, otóż w większości prac doktorskich przyjmuje się na ogół, że definiuje się jedną główną hipotezę badawczą, którą ewentualnie uzupełnia się hipotezami pomocniczymi. Wyznaczając jednak tezę a następnie hipotezy, należało przyjąć inną kolejność, ponieważ hipoteza to twierdzenie, które w wyniku weryfikacji wymaga udowodnienia lub falsyfikacji. Stawianie hipotez i dowodzenie ich racji, bądź błędu jest podstawą rozwoju nauki. Natomiast teza jest zdaniem bądź twierdzeniem, które zawsze jest prawdziwe. Teza może być wynikiem hipotezy, która została udowodniona jako prawdziwa i nie wymaga przeprowadzenia dowodu. Niemniej mimo tej krytycznej uwagi, przyjęte cele, teza oraz hipotezy badawcze, właściwie wytyczają zakres realizacji: aspektu teoretycznego, badawczego i aplikacyjnego. Pomogły przede wszystkim przeprowadzić Autorce badania naukowe o walorach poznawczych i pragmatycznych w zakresie wyznaczania kierunków rozwoju kapitału ludzkiego w wyrównaniu dysproporcji w poziomie rozwoju państw członkowskich Unii Europejskiej. W efekcie przeprowadzonych eksploracji zostały osiągnięte cele badawcze oraz udowodnione założone hipotezy badawcze. Hipotezom podporządkowana została struktura dysertacji, obejmująca wstęp, pięć rozdziałów oraz zakończenie w formie wniosków końcowych.

W celu weryfikacji tezy i hipotez badawczych Autorka wykorzystwała następujące metody i techniki badawcze:

- krytyczną analizę literatury przedmiotu, zarówno krajowej, jak i zagranicznej,
- metodę analizy i syntezy,
- metody analiz statystycznych,
- metody modelowania ekonometrycznego.

Należy podkreślić, że przyjęta procedura metod i technik z zastosowaniem metod Hellwiga oraz TOPSIS pozwoliła w sposób poprawny ustalić ranking państw członkowskich Unii Europejskiej pod względem zasobów kapitału ludzkiego. Zastosowanie tych metod umożliwiło także przeprowadzenie obserwacji o charakterze jakościowym i ilościowym oraz dokonać gruntownej weryfikacji postawionych hipotez badawczych, jak również sformułować wnioski i opinie o większym stopniu ogólności. Z powyższego zbioru metod można logicznie wyodrębnić trzy nurty badawcze, tzn. analizę literaturową jako nurt pierwszy, analizę porównawczą jako nurt drugi oraz analizę jakościową i ilościową przy pomocy zastosowanych technik statystycznych jako nurt trzeci. Należy podkreślić, że nurty te nie stanowią odrębnych i niezależnych części rozprawy, lecz wzajemnie się przenikają i uzupełniają, stanowiąc spójną i zwartą całość.

3. Struktura i treść pracy

Struktura pracy jest poprawna. Treść rozdziałów jest powiązana z tytułem pracy i stanowi konsekwentne rozwinięcie hipotez badawczych.

Rozdział pierwszy naświetla tło pojęciowe teorii dotyczącej kapitału ludzkiego w modelach i teorii wzrostu gospodarczego, kapitału ludzkiego w historii myśli ekonomicznej i metod pomiaru kapitału ludzkiego. Mimo zawichości prezentowanej problematyki badawczej Autorka swobodnie porusza się po literaturze przedmiotu, starając się wydobyć najistotniejsze elementy będące podstawą dalszych rozważań ujętych w następnych rozdziałach opracowania.

Drugi rozdział podobnie jak pierwszy ma również charakter teoretyczny. Autorka w tej części opracowania zaprezentowała zagadnienia dotyczące konwergencji z punktu widzenia wzrostu i rozwoju gospodarczego oraz czynników, mierników i metod jej oceny. Pierwsza i druga część opracowania przekonuje swoją merytorycznością, językową wnikliwością i siłą narracyjną. Te części opracowania prezentują nie tylko zwarty i

merytorycznie przekonujący wywód akademicki, ale są również ciekawą i wartościową lekturą.

Rozważania zawarte w rozdziale trzecim skoncentrowano na ocenie zróżnicowania rozwoju kapitału ludzkiego w Unii Europejskiej. W pierwszej części tego rozdziału Doktorantka omówiła założenia metodyczne dotyczące oceny zróżnicowania przestrzennego kapitału ludzkiego oraz zmiany rozwoju kapitału ludzkiego w Unii Europejskiej. Ocenę tę odniosła do wszystkich państw Unii Europejskiej. Wykorzystując metody Hellwiga oraz TOPSIS przedstawiła ranking państw członkowskich Unii Europejskiej z perspektywy zasobów kapitału ludzkiego. Jest to poprawna pod względem podniesionych problemów i prezentowanych informacji część opracowania.

Rozdział czwarty to studium analityczno-metodyczne, które zawiera koncepcję oceny wpływu kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy państw członkowskich Unii Europejskiej. W tej części dysertacji Autorka wykorzystując metody modelowania ekonometrycznego skonstruowała autorski model zależności pomiędzy wzrostem gospodarczym, mierzonym wartością PKB *per capita* a czynnikami determinującymi wartość kapitału ludzkiego. W rozdziale tym przedstawiła także wyniki analizy istotności wskaźników kapitału ludzkiego oraz ich estymacji. Dokonana w czwartej części pracy analiza, została przeprowadzona dogłębnie z dużą znajomością przedmiotu badań. Autorka konsekwentnie analizuje w nim kolejne zagadnienia oraz wyciąga trafne wnioski, w oparciu o które opiera następnie dalsze swoje rozważania. W efekcie zawarte w rozdziale czwartym eksplikacje mają dużą wartość poznawczą i użyteczną.

Ostatni, piąty rozdział stanowi oryginalny wkład Autorki w tak ważny obszar badań jakim jest kapitał ludzki i jego wpływ na konwergencję państw członkowskich Unii Europejskiej. Na uznanie zasługuje przede wszystkim próba wykrycia powiązań pomiędzy poziomem konwergencji PKB *per capita* a parametrami charakteryzującymi kapitał ludzki we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej. Dodatkowym walorem tej części opracowania jest diagnoza przedstawiająca miejsce Polskę na tle innych krajów należących do Wspólnoty.

Sumując, praca charakteryzuje się spójnością i racjonalną chronologią myślową poszczególnych jej części. Rozprawę cechują także dobre proporcje objętości pojedynczo opisywanych rozdziałów, ich dopełnianie się merytoryczne i właściwa hierarchia oraz kolejność prezentowanych zagadnień i refleksji. Natomiast niektóre pojawiające się powtórzenia treści, które można by pominąć, są być może spowodowane zamiarem uwypuklenia najważniejszych aspektów rozpatrywanej problematyki.

6. Ocena merytoryczna i formalna pracy

Podjęte w pracy doktorskiej zagadnienia stają się i coraz częściej będą podnoszonym tematem we współczesnej ekonomii. Niemniej jak zaznacza Doktorantka, autorzy licznych prac z tym związanych podkreślają przede wszystkim, iż pomiar kapitału ludzkiego, mimo powstałych i trwającej wciąż ewaluacji wielu teoretycznych modeli, stanowi nadal poważny problem ze względu na niedostępność wszystkich danych, nierejestrowanie niektórych obszarów aktywności ekonomicznej przez krajowe urzędy statystyczne, jak też ze względu na niedoskonałe metody pomiaru. Stanowi to barierę w porównywaniu poziomu czynnika ludzkiego na poziomie międzynarodowym. W tym przypadku, jak dalej podkreśla Autorka dysertacji, konieczne jest dalsze doskonalenie metod pomiaru tego kapitału.

Opiniowana praca jest w całości interesująca. Zawiera wiele elementów twórczego wkładu do nauki ekonomii, merytorycznie i metodologicznie wykazuje wysoki poziom. Przyjęty przez Doktorantkę zakres badań teoretyczno-empiryczny jest złożony i wieloaspektowy. Chcę również podkreślić, że prezentowana rozprawa posiada charakter konceptualnie i empirycznie ugruntowanej monografii. Na szczególne wyeksponowanie zasługują następujące jej cechy:

- Zawiera wyraźnie określony cel, którego wybór jest uzasadniony przeglądem literatury obszaru badawczego i oceną stanu praktyki gospodarczej w tym zakresie.
- Przedstawia obszerne studium teoretyczno-metodologiczno-empiryczne dotyczące relacji występujących pomiędzy kapitałem ludzkim a wzrostem gospodarczym.
- Przedstawia wybrane modele i teorie, które opisują rozpatrywany problem z punktu widzenia przyjętych celów i prowadzonych badań (różnych koncepcji przedstawianych przez różnych autorów).
- Przedstawia autorski model liniowy zbudowany na podstawie przeprowadzonej analizy wpływu kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy.

Wysnute przez Doktorantkę wnioski, potwierdzają osiągnięcie celów cząstkowych i celu głównego oraz są odpowiedzią na postawione założenia badawcze. Przede wszystkim jednak są solidnie udokumentowane i przedstawione w sposób bezstronny. Umożliwiło to dokonanie diagnozy, która pozwoliła stwierdzić, że: pomimo niskiego poziomu konwergencji, w państwach członkowskich Unii Europejskiej obserwować można zwiększanie się wartości czynników wyznaczających wartość kapitału ludzkiego oraz wzrost gospodarczy. W konsekwencji poprawia się jakość życia i dobrobyt we wszystkich państwach

członkowskich Wspólnoty. Pozytywny wpływ rozwoju kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy wskazuje, że celowe byłoby zwiększenie wsparcia działań przyczyniających się do poprawy kapitału ludzkiego. Działania takie, w większym stopniu niż obecnie, powinny być finansowane z funduszy Unii Europejskiej.

Całość przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej mgr Justyny Kogut składa się z 204 stron znormalizowanego wydruku komputerowego, w tym 41 tabel, 29 rysunków. Na odnotowanie i podkreślenie zasługuje baza bibliograficzna obejmująca 170 pozycji, zarówno polskich, jak i obcojęzycznych oraz 11 źródeł internetowych, jak również wiele własnych udokumentowanych badań, obserwacji i obliczeń.

Opracowanie zostało także pod względem redakcyjnym i edytorskim przygotowane prawidłowo. Drobne uchybienia dotyczą przede wszystkim interpunkcji. Wymogi formalne zostały zachowane. Dysertacja napisana jest poprawnym językiem, w logiczny i komunikatywny sposób.

7. Konkluzja końcowa

W świetle powyższej oceny zawartości rozprawy doktorskiej zatytułowanej „Rozwój kapitału ludzkiego jako determinanta konwergencji państw członkowskich Unii Europejskiej” stwierdzam, że stanowi ona oryginalne rozwiązanie zagadnienia naukowego. Doktorantka wykazała się dużą wiedzą teoretyczną w dyscyplinie ekonomia. Recenzowana rozprawa napisana jest sumiennie i solidnie. Na uznanie zasługuje także duża umiejętność Autorki w posługiwaniu się naukowymi metodami badawczymi i to zarówno w zakresie analizy teoretycznej, jak i empirycznej. Natomiast zgłoszone uwagi mają charakter polemiczny i nie wpływają na obniżenie ogólnie pozytywnej oceny rozprawy. Tym samym stwierdzam, że dysertacja doktorska mgr Justyny Kogut spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określonym w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z p. zm.).

W związku z powyższym, wnoszę do Rady Wydziału Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu o przyjęcie powyższej rozprawy doktorskiej zatytułowanej „Rozwój kapitału ludzkiego jako determinanta konwergencji państw członkowskich Unii Europejskiej” oraz dopuszczenie jej Autorki do publicznej obrony.

Biorąc pod uwagę zarówno wartość naukową, zawartość merytoryczną oraz przydatność praktyczną rozprawy, wnioskuję o nadanie opracowaniu statusu pracy wyróżnionej.

Mając na uwadze zawarte we wszystkich częściach recenzji spostrzeżenia oraz uwagi, proszę Doktorantkę, aby podczas publicznej obrony rozprawy doktorskiej, ustosunkowała się do zagadnień, przedstawionych w formie następujących pytań:

1. Które z czynników wymienionych w dysertacji, uznałaby Doktorantka za najbardziej spowalniające wzrost wartości kapitału ludzkiego w Polsce?
2. Jakie są szanse i zagrożenia na drodze pełnej konwergencji Polski z perspektywy kapitału ludzkiego do gospodarek o najwyższych parametrach rozwoju?
3. W jaki sposób, zdaniem Doktorantki, należy wydatkować środki z Europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych w celu zwiększenia poziomu konwergencji w obszarze rozwoju kapitału ludzkiego?

Christina Wolan